

ADATTÁR.

ÚJABB ADALÉKOK CODEXEINK FORRÁSAIHOZ.

(Második közlemény.)

2.

Sienai Sz. Katalin élete az Érsekújvári-codexben.

Benincasa Katalin (1347—1380), a szegény sienai szövetfestő leánya, egyike azoknak a csekély számú nőknek, a kiket szerény élet-körük szűk határait jóval meghaladó, igazán világtörténelmi szerephez juttatott a Gondviselés. E részben a következő század nagy nőalakjával, d'Arc Jankával szokás és lehet is őt egybehasonlítani; bár életírói közül némelyek¹ még az orléansi szűznél is magasabbra helyezik Katalint, ama kiváló, de tán mégis túlbecsült hatásánál fogva, melylyel lankadatlan buzgalmát a pápáknak Avignonból Rómába visszatérése érdekében latba vetette. Kétségtelen azonban, hogy a mi százada legnagyobb olasz hazafiainak, egy Danténak és Petraracának leghőbb vágya és törekvése volt, de a mi sem az első, sem a második szónoki és költői műzsjának nem sikerült, azt angyali szelidségű egyszerű lénye csodálatos rábeszélő erejével sokkal könnyebben elérte a szentéletű dömés apácza, kit különben írói tehetségénél fogva is elsőrendű hely illet meg Olaszország szellemi fejlődésének évkönyveiben.

Sok irányban folytatott levelezése az olasz próza legbecesebb középkori emlékei közé tartozik. E 373 levél a legtarkább változatoságban vonultatja el előttünk a címzetteket: a legkülönbözőbb rendű társadalmi osztályok képviselőinek hosszú sorát, pápáktól és fejedelmi személyektől le a nép egyszerű fiáig, a szegény iparosig, a milyen a szentnek édesatyja is volt. Az egyetemek büszke tudósaitól, hatalmas bibornokok- és szentéletű egyházi férfiaktól leszáll a lelki szegényekhez és erkölcsi nyomorékokhoz; nápolyi Johanna égbekiáltó gonoszságaira a

¹ Így különösen a legújabbak egyike, PIGORINI-BERI Katalin, hősnője iránti rajongó lelkesedéssel és valóban olasz hévvel megírt szép könyvében. (Firenze, 1900. Barbèra. Coll. Pantheon.)

feledés leplét borítja, hogy Istennek tetsző cselekedetre buzdítsa őt; de nyilvános bűnösöknek is az Ég irgalmát hirdeti; sőt a középkor kitagadottjait, a zsidókat sem vetve meg, — tanít, vigasztal, lelkesít és izgat a szívében lángoló szeretet és rajongás hevével; betegetek és börtönben sanyilódó rabokat, bukott nőket és vesztőhelyre jutott gonosztevőket nyugtat meg az üdvösség reményével. S mikor annyi küzdelem, önsanyargatás és szenvedés által végképp kimerült gyöngye teste 33 esztendő korában összeroskad: már kortársaitól szentként tisztelve és megdicsőítve, azzal a boldogító tudattal húnyja le szemeit, hogy nem harczolt s nem imádkozott hiába; elérte czélját, a pápaságot kiszabadította az avignoni fogság fertőjéből és visszahelyezte arra a fönséges szilárd talapzatra, melyet évezredek hagyomány köveiből emelt neki a nyugati kereszténység köztudata.

Szentté ugyan csak majdnem egy századdal utóbb (1461-ben) avatta nagy földije, a kissé ledér és léha humanistából a pápai trónra emelkedett Aeneas Sylvius (II. Pius). De tiszteletének útjait már világszerte egyengette előbb is rendtársainak, a dominicanusoknak buzgalma. Hazánkban is csakhamar kiváló helyre emelte őt a jámbor hívek kegyellete. Nagy névrokona és a Krisztussal való eljegyzésben példaképe, Alex. Sz. Katalin mellé került; s az előző század két magyar nőszentje, Árpád-házi Sz. Erzsébet és Boldog Margit mellett, őt is megkülönböztető figyelemmel részesítik középkori irodalmunk névtelen munkásai, a többnyire apácáknak írogatók, azaz hogy inkább csak fordítgató szerzetesek. Rendjük alapítóján kívül a ferenczesek kivált Sz. Klárát és Sz. Erzsébetet, a dömések Margitot és Katalint ünneplik. Ezért jutott talán aránylag terjedelmesebb hely, Ferencz, Domonkos és Margit oldalán, Sienai Sz. Katalinnak is codexeinkben.

Az *Érsekujvári*-codex, mely számunkra Alex. Sz. Katalin verses legendáját is föntartotta, kevéssel ez előtt, a 382—430. lapon (Nyelvelmléktár X. 84—131. l.) a sienai szentnek prózában írt életrajzát tartalmazza.

Ez életírás közvetlen forrására a Domonkos-codex eredetijének keresése közben bukkantam rá, mivel ugyanannak az *Antoninus* firenzei érseknek a nagy történeti munkájában (Pars. III. Tit. XXIII. c. 14.) van meg, a kitől a Domonkos-codex szövegének egy része való. A fordító azonban itt kissé szabadabban bánt eredetijével, nem ragaszkodott hozzá mindig szóról szóra, helyenkint rövidített is rajta. Ezt ugyan néhol a Domonkos-codex írója is megengedte magának, de mindig szerényebb mértékben és jóval ritkábban mint ennek a nyelvelmlékünknek a magyartója. Viszont ez meg terjengősebb lesz sokszor az eredetijénél a miatt, hogy a latin kifejezés nehézségeivel küzdve, számos esetben több synonym szóval próbálja azt inkább csak körülírni, a mit teljesen visszaadnia nem sikerült. Helyenkint azonban a magáéból is toldott be egyetmást, többnyire jámbor fohászokat és a szent példájának követésére serkentető intelmeket, apáczaolvasóinak épülésére.

Mínt hogy azonban *Antoninus* szövege itt is, mint a Domonkos-codex forrásául szolgáló részénél láttuk, csupán régibb, terjedelmesebb elő-

adásnak a rövidített kivonata, jónak láttam e jegyzék egybeállításánál mindjárt a firenzei érsek elbeszélésének a forrását is pontosan, fejezetről fejezetre kijelölni. Ezt a régiebb, kevéssel a szentnek halála után írt életrajzot *Raimundus Capuanus*, vagy de Vineis, II. Frigyes szerencsétlen véget ért kancellárjának, Pier delle Vignenek unokaöccse, Katalinnak több évtől gyóntatóatyja, szerkesztette egybe; részint a saját megfigyeléseiből, részint a kortársak, különösen a szent első lelkiatyjának, Tamásnak, vallomásaiból.¹ Antoninus itt még szabadabban bánt el forrásával, mint a Sz. Domonkos életének átírásánál. Nemcsak a fejezetek sorrendjét változtatta meg elég gyakran, s nem csupán tetemes rövidítések és összevonásokot tett rajtuk, hanem sok helyütt több fejezetet olvasztott egybe, néha csak egy-két sorban jelezvén a tartalmukat, és a közvetlen szemlélő meleg előadását majdnem mindig a távolabb álló krónikás tárgyilagossabb, hogy ne mondjam, közömbösebb hangjával váltotta föl.

Alább a magyar szöveg (É) megfelelő részleteit, kezdő és záró szavaikkal jelezve, szembeállítom a latin eredetinek egyes fejezeteivel, mindenütt feltüntetvén *Raymundus* (R) illető caputjait is,² a melyekből *Antoninus* (A) előadása merítve van, s kijelölöm egyúttal a magyar fordítás nevezetesebb kihagyásait és betoldásait is.

- É 388b—391b (Nyet. X. 90₃₋₆, a cím és 5 sornyi bevezetés után) eez tyztelendew Es czwdalatos nemmes zwz... mynd ew confessoranak tytkon yelentette wala meg.
- É 391b—395a (Nyet. X. 93₄) azert Mykoron wolna kateryna tyzenketh eztendews... wr ystennek nagi syralmakwal Es ew zentynek attyank zent damokosnak.
- É 395a—397a (Nyet. X. 96₁₂) azert 'ez latasban katerynanak ew elmeye meg erewswle... Es nagy halat ada az felseges wr ystennek.
- É 397a—400b (Nyet. X. 97₃₀) ez zent zeerzetnek rwhayanak fel weteleneek wtanna... soha wala mely halando ember elegsegwel megh nem yelent-hety.
- É 400b—401b (Nyet. X. 101₂₁) halla azerth boddogsagos zwz zenth kate-
- A (l. c. cap. 14. Introd.) Haec virgo mirabilis... Haec omnia ipsa secreto confessoribus revelavit. (R 23—26, 27—31, 33—35, 38 kivonata.)
- A (§ 1) Interea quum Catharina annum duodecimum attigisset... cum lacrimis gratias Altissimo agens et Dei athletae Dominico. (R 41—50, 52—53 kiv.)
- A (§ 2) Hac igitur visione confirmata adeo fuit mens virginis... Deo gratias agens magnificas. (R 54—55, 69—74 kiv. Az Antoninusnál erre következő, *Ubi notandum* kezdetű rész a magyarban hiányzik.)
- A (§ 3) Post habitus assumptionem... quis sufficiat enarrare? (R 58—63, 67—68, 80—83 kiv.)
- A (§ 4) Quia igitur audivit filia et sponsa Domini... (Az *Utrum autem*

¹ BALLAGI ALADÁR, *Régi magyar nyelvünk és a Nyelvtört.* Szótár cz. munkája (Első köt. első fele, Budapest, a borítékon 1904, a belső címlapon 1903.) 192., 212., 228., 234., 240., 258., 270., 272. és 299. lapjának jegyzeteiben az *Érsekújvári-codex* itt szóban lévő helyének forrásaként mindig *Raymundus* idézi, de idézetei az *Antoninus*-féle krónikára vonatkoznak.

² L. *Acta Sanctorum* Apr. T. III. (e hó 30-áról) 1. kiad. 853—959. l., a folytatólagos fejezetszámok szerint idézve, a mint azok a Bollandisták kiadásában jelölvék.

- ryna azzony ystennek leyaña Es jegyesee...
- É 401b—402a (Nyet. X. 102₉₀) merth wgy mondoth wolth zeenth Katehrina azzony az ew confessoranak...
- É 402a—402b eleje (Nyet. X. 102₉₁—103_a) masodzor esmegh yelenek... ne latatneyeek zolgay zerelemnek...
- ille* és *et solum faciem ipsius virginis vidi* közötti sorok a magyarból hiányzanak. — R 84—86.)
- A (§ 4 folyt.) Narravit perfecta virgo confessoribus suis... (R 92 kiv. Utána az *O lector carissime* és *ad iam potentem dominatorem* közötti rész = R 93, 95—96 a magyarból hiányzik.)
- A (§ 4 folyt.) Altera vice apparens... ne videatur amor mercenarius. (R 97—98 kivonata. — A fej. vége a magyarból hiányzik.)

Most az Érs.-cod. 402b lapján, a lapszálon lévő jegyzet szerint a tíz levéllel előbbi, vagyis a cod. 382a lapján lévő: *Az felseges atya myndenhato ysten kezdetű* és a cod. 389b lapján *kyt anegeyen mynekwnk atya fyw zent lelek* szavakkal végződő rész (Nyet. X. 84—90₂) következék. Ennek latin eredetije sem *Antoninus*nál, sem ennek forrásában, *Raymundus Capuanus*nál meg nem lelhető, hanem a szentnek 1378-ban, a hagyomány szerint extatikus állapotban szerzett *Dialogus*ából (még pedig a 154., 155. és 159. fejezetből) való, melynek olasz eredetijét életirója, Raymundus fordította le latinra. Az olasz eredetinek legrégebb kiadása az 1472. évi bolognai. A latin fordításnak köv. kiadásairól van tudomásom: Brescia 1496 (HAIN 4693) és *Dialogi d. Catharinae Senensis virg. sanctiss. in sex tractatus distributi ... unte annos C.LXXXIII per D. Raymundum a Vineis ... ex Italico sermone in Latinum conversi; nunc autem denuo excusi ... Ingolstadii 1583.* 8° (POTTHAST, Bibliotheca Historica Medii Aevi, 2. kiad. II. 1239b.)

Az 1496. évi bresciai¹ nyomtatvány nagy ritkasága miatt jónak látom, miután azt a müncheni kir. állami és udv. könyvtár szívesége folytán rövid időre használnom lehetett, belőle a szóban lévő helyet itt egész terjedelmében közölni. A szövegben mindenütt megjelöltem a magyar fordítás kihagyásait és nevezetesebb betoldásait, valamint a sorok alatti jegyzetekben a sajtóhibákat és egyéb szövegjavításokat.

Érs.-c. 382a (Nyet. X. 84—85₁₁).

(Cap. CLIII.) Tunc aeternus pius atque benignus pater oculus suae clementiae vertit ad eam dicens: Dulcis atque carissima filia, sancta desideria et justae petitiones exaudiri merentur. Et ideo ego summa veritas mea promissa tibi facta complebo satisfaciendo desiderio tuo. Tu petis a me, quod dicam, ubi possis oboedientiam invenire et ob quam causam tu potes eam amittere, et quid est apertum signum, quod illam habeas vel non. Primo respondeo tibi, quod illam invenies valde perfecto modo in dulci et amoroso verbo unigenito filio meo, et in ipso fuit ista virtus ita prompta, quod ut illam opere perficeret, velocissime cucurrit ad mortem opprobriosae crucis. Si vis videre, quid aufert illam,

¹ A könyv kolophonja szerint: *Brixia* a nyomtatás helye, a mi éppen-séggel a tiroli Brixen is lehetne, de a nyomtatvány ajánló levele, a kiadó (Bernardinus de Misintis) neve és egyéb jelek is Bresciára vallanak.

attende primum hominem Adam, et videbis aperte causam, propter quam amisit oboedientiam, quam ego pater aeternus imposueram ei, quae procul dubio¹ superbia fuit et egressum habuit et ortum ab amore proprio et a complacentia sociae suae.² Ista causa fuit, propter quam oboedientiam³ amisit et inoboedientiam [quam] incurrit, unde perdidit vitam gratiae et mortem invenit, amisit⁴ innocentiam et illico cecidit in⁵ immunditiam atque miseriam, nec ipse solummodo, immo et universum genus hominum (ut aliquando tibi dixi).

Signum vero demonstrativum, utrum hanc virtutem habeas, est vera patientia (et econverso tibi demonstrat impatientia, quod ipsa virtute cares . . .).⁶ Nullus omnino potest in vitam aeternam ingredi, nisi tamen oboedientia mediante. (*A fejezet további része s a köv. fej. eleje a magyar fordításból hiányzik.*)

Ers.-c. 383a—385b (Nyet. X. 85₁₂—87₁₂).

(Cap. CLV.) Haec oboedientia fuit excellentiae tantae, quod omnes ab ea gratiam *attraxistis*,⁷ velut ah inoboedientia mortem *extraxistis*.⁸ Non tamen vobis usquequaque sufficerit, si solummodo fuisset in verbo pro vobis incarnato et non invenietur in vobis. (*Itt ismét 18 sornyi kihagyás a magyarban: Jam ego dixi . . . verbo meo fuerit aperta.*) Quoniam ego creavi vos absque vobis ex eo, quia me non rogastis, nam vos amavi, priusquam essetis; sed non decrevi salvare vos absque vobis. (Oportet igitur vos in manu clavem hujusmodi portare, neque sedere debetis, sed ambulare, videlicet ambulando per viam incarnatae veritatis, imitando virtuose doctrinam ejus.)⁹ Non enim (ut jam dixi) sedere debetis, videlicet in re finita ponendo vestrum affectum, ut agunt aliqui stulti, qui sequuntur veterem hominem, videlicet Adam, facientes ut ille fecit, projecit oboedientiae clavem in lutum immunditiae,¹⁰ conterendo eam cum malleo¹¹ superbiae. Insuper et eam rubiginavit amore proprio mediante; nisi quod ex quo venit unigenitus filius meus, hujusmodi clavem oboedientiae tenens in manu, purificavit eam in igne divinae caritatis, atque de luto traxit eam et in sanguine suo perfectissime lavit, cum gladio sive malleo¹² justitiae direxit eam, fabricando vestras iniquitates in incude sui sacraei corporis, ipse reparavit ita perfecte, quod quotiescunque quilibet homo clavem suam ex arbitrio libero destrueret, ipse potest eodem arbitrio libero mediante cum gratia mea eisdem instrumentis valde bene reaptare.

¹ dubia.

² Itt a magyarban (Nyet. X. 85₁₋₄) négy sornyi betoldás van.

³ Az eredetiben e két szó felcserélve.

⁴ ammisit.

⁵ Az eredetiben hiányzik.

⁶ A () közötti szavak és még vagy 7 sor a fordításból hiányzik.

⁷ wontatnak.

⁸ wontatok magatoknak.

⁹ Ezek a () közötti szavak csak értelem szerint és nagyon összevonva fejezvék ki a fordításban ekként: *Munkalkogatok wdweffeglekert.*

¹⁰ immonditiae.

¹¹ *fwlakyawal* (nyilván *swlokyawal* helyett).

¹² maleo (itt már a fordításban is *Swlyokyawal*).

O miser et excaecatus homo, quia postquam oboedientiae clavem ita destruxisti et omittis illam juxta posse reapere. Numquid existimas, quod inoboedientia,¹ quae caelum obseravit Adae, illud tibi possit aperire? Putas, quod superbia, quae ruit inde, illuc possit ascendere? Credis cum turpi et lacerato vestimento ad nuptias introire? Numquid existimas sedendo atque ligando temetipsum vinculo peccati mortalis ambulare posse, vel absque clavi portam aperire posse?² Non imagineris ita perficere posse, quia deceptus es in hac imaginatione. Oportet ergo te esse solutum. Egrede de peccato mortali per contritionem cordis, oris humilem confessionem atque satisfactionem operis cum proposito vitam emendandi et ultra non offendendi. Et isto modo vilipendes et erues et ad terram eicies vituperabile vestimentum, atque cum veste nuptiali curres velocissime, portando cum lumine clavem oboedientiae in manu ad aperiendum januam. Liga, liga clavem istam cum funiculo vilitatis, in veritate contemnendo teipsum atque mundum; et illam apprehende sancto desiderio complacendi mihi creatori tuo, de qua tibi debes facere unum cingulum, quo te fortissime cingere debes, ut nunquam illam amittere valeas. (*Itt ismét néhány sornyi kihagyás*: Noveris, amantissima filia, . . . cum tempore negligerent.) Dum tamen vivunt, eam invenire possunt, si velint (si vero velle non curant, nunquam eam inveniunt). Sed quis eis patefaciet, quod eam amiserint? Impatentia,³ quia patentia erat unita cum oboedientia. Dum ergo quis non est patiens, ostenditur aperte, quod oboedientia non est in anima. O quantum est dulcis atque gloriosa virtus ista, scilicet oboedientiae, in qua caeterae virtutes existunt, ex eo quod a caritate concepta fuit et exorta. In ea fundata est petra sanctissimae fidei; ipsa est una regina ditissima, nam ille, cui desponsata fuerit, omnibus bonis abundat⁴ et nunquam aliqua mala sentit, immo quotidie pacem atque quietem habet. (*Itt ismét néhány sornyi kihagyást hidal át pár szóval a fordító. Az eredetiben*: undae procellosi maris . . . et sic in omnibus invenit pacificam quietem.) Quicumque fuerit ille, qui reginam istam assumpsit in sponsam, videlicet oboedientiam (quam tibi posui tamquam clavem.) (*Itt fordításunk a pár sorral feljebb levőkre tér vissza*: Non habet aliquam amaritudinem,⁵ quamvis ejus appetitus minime repleatur, quoniam oboedientia fecit eum ordinare, ut solummodo me desideret, qui possum et scio et volo perficere sua desideria. (*Pár sornyi kihagyás*: Et expoliavit . . .) O dulcis oboedientia, quae sine labore navigas et absque periculo pervenis ad portum verae salutis! (*A fejezet további része hiányzik a fordításból.*)

Érs.c. 385b—388b (Nyet. X. 87₁₂—90₂).

(Cap. CLIX.: Postquam ego tibi dixi . . . vult naviculam approbatae religionis.) Notandum est ergo, quod ille, qui vult ordinem aliquem sanctum ingredi, debet incedere cum lumine sanctissimae fidei, cum quo

¹ engedelmeség (hibás fordítás).

² posce (sajtóhiba).

³ Itt a fordítás, talán csak a másoló hibájából, kissé zavaros.

⁴ habundat.

⁵ nem érez semmy gyűlölséget.

lumine cognoscat, quod eum oportet occidere propriam voluntatem cum gladio, videlicet odii cujuscunque sensitivae passionis, in sponsam illam assumendo, quam ei assignabit caritas vera, atque sororem suam. Sponsam intelligo oboedientiam veram atque promptam cum sorore sua, videlicet placentia, atque nutrice, quae est humilitas, quia si non haberet juxta se nutricem istam, oboedientia procul dubio fame deperiret. Quoniam in anima, ubi non est virtus humilitatis, oboedientia subito moritur. Humilitas vero sola non ambulat, immo secum debet habere omni tempore servam vilitatis semetipsam pariter et omnia mundana contemnendo. Nam anima, quae se vilipendit, non appetit honores, immo dedecus atque contumelias. Et ita mortua debet ire laetanter ad naviculam approbatae religionis, quum est in aetate congrua. Sed quia dixi tibi, quod diversis aetatibus et variis modis vocabam homines ad religionem sanctam, in quocumque modo quisque vocatur ad religionem, ipse debet acquirere necnon in se conservare perfectionem istam, et cum sancta alacritate festinanter assumere clavem istius oboedientiae religionis, quae clavis aperit (per modum loquendi) *portellum*,¹ quod est in porta caeli. (*Itt körülbelül egy levélnyit hagy ki fordításunk*: Sicut magna porta . . . cum pondere propriae voluntatis.) Et attente considerat, quod eum transire omnino oportet per artum hujusmodi *portellum*, et quod transiret inde cum morte et non cum vita, quia non aperuisset illud cum clavi obedientiae; nam tibi dixi, quod eum omnino oportet transire. (*Körülbelül negyedfél sornyi kihagyás.*) Et quia perfectus oboediens deo et ordini suo se levat ultra se, propriam sensualitatem subjugendo atque super sensus proprios erigendo semetipsum, cum fide viva introduxit odium in domum animae suae veluti servum, ut expellat inimicum, videlicet amorem proprium ex eo, quod nullo modo vult, ut amantissima sponsa sua, quam sibi vera caritas assignavit et cum lumine fidei disposnavit, videlicet oboedientia, quomodolibet offendatur. Et ideo cum sancto rigore suum inimicum expellit inde atque introducit ibi sociam et nutricem ipsius amantissimae sponsae suae. Odium expulit inimicum, amor autem oboedientiae introducit amatores praedictae sponsae suae, videlicet virtutes veras atque reales una cum ordinis observantia laudabili. Unde ista sponsa dulcis ingreditur ad animam cum sorore sua, videlicet cum patientia unacum sua nutrice, quae quidem est humilitas associata cum vilitate atque displicentia sui. Igitur ex quo intravit, in pacifica quiete possidet omnia, quoniam inimicos suos expulit extra. Moratur jugiter in viridario verae continentiae cum sole luminis intellectus, ubi est pupilla fidei habens in objectum veritatem incarnatam, quia solummodo veritatem habet in objectum.² Ibi est ignis affectuosae caritatis, quae calefacit omnes amicos et socios suos ex eo, quod observat ordinis observantiam et oboedientiam cum amore succenso.

Qui sunt inimici, qui stant extra? Principalis inimicus est amor

¹ *portellum*, de alább már *portellum*, a. m. kis ajtó a nagy kapun. Fordításunkban *zoros aylo*.

² Itt a fordító az eredetit nem értette meg jól; a *pupilla* szó helyett valami más (talán *tutela*) lehetett előtte, mert *fedelezely* szóval adja vissza, aztán pedig néhány szóval magyarázza a fentieket.

proprius, qui producit in anima superbiam, inimicus caritatis et humilitatis; impatientia, quae patientiae contrariatur; inoboedientia contrariatur oboedientiae; infidelitas adversatur fidei; praesumptio cum vana spe suarum virium minime concordat cum vera spe, quam anima debet in me ponere et habere; injustitia non habet cum sancta justitia conformitatem, nec imprudentia cum salubri prudentia; nec intemperantia cum temperantia, neque transgressio mandatorum ordinis cum eorundem observantia, neque malae conversationes hujusmodi sceleratorum cum conversatione bonorum; immo sunt inimici et faciunt derelinquere mores ordinis cum observantia salubri. Omnes isti sunt inimici crudeles ejus, et iracundia militat aperte contra benivolentiam, crudelitas contra pietatem, ira contra benignitatem, odium virtutum contra dilectionem ipsarum, immunditia contra puritatem, negligentia contra sollicitudinem, ignorantia contra scientiam et agnitionem, somnolentia contra vigiliam et orationem continuam. Et quia cum lumine fidei cognovit, quod omnes isti erant inimici, qui contaminare sponsam hanc, videlicet oboedientiam exoptabant, ideo misit odium, ut eos expelleret, et amorem, ut amicos induceret. Odium ergo cum gladio suo propriam atque perversam voluntatem interimit, quae voluntas ab amore proprio nutrita vitam impendebat inimicis istis oboedientiae. Sed amputato capite inimico principali, per quem alii conservabantur et juvabantur, anima libera remanet et in pace sine bello, quia non habet contra se dimicantem, quoniam anima removit et abstulit a se quicquid ei tristitiam et amaritudinem¹ Quam itaque guerram habet versus oboediens? (*A fejezet hátralévő részét elhagyja a fordító s mindössze két sornyi rövid záradékkal toldja meg a fentieket.*)

E rész után az előbb félbenmaradt életrajz így folytatódik:

- É 402b—406a (Nyet. X. 103_a) yhlee azert az kegielmes wr ysten... ew wele nagy nyayassagwal nyayaskodny.
- É 406a—407a (Nyet. X. 107₁₁) yelenyk wala... hanem csak ez zenth zwz.
- É 407a—408b (Nyet. X. 108_a) mynek wtanna ydwezyttenk iesus megh yegyzete wolna... oltary zentsegneek meltosagaban.
- É 408b—411b (Nyet. X. 109_{3a}) azerth nagy sok wetekedések walanak erewl nemely yrastwdok kezewth... mwttawan az oltary zentsegnek nagy woltath awagy meltosagath. (Nyet. 112₁₇-től kezdve a fordítás ismét nagyon szabad és részben a sor
- A (§ 5) Inspiravit igitur Dominus... familiariter conversari cum ea [adeo, ut incredibile videatur.] (R 103 vége, 104—106, 107—112. kiv.)
- A (§ 6) Apparebat ergo... sed tantum secundum virginis visionem. (R 112—115 kiv.)
- A (§ 7) Post desponsationem... corpori eius sociaretur sacramentaliter. (R 120—122, 124. — A *Sed obsecro, si non nimis* kezdetű és *quod totus mundus contemnet et despiciet eos* szavakkal végződő rész hiányzik a magyarban.)
- A (§ 8) Erat satis inter laicos vulgatum... ostendentibus magnitudinem sacramenti. (R 312—314, 318—322, 316, 324 kivonata. — A fejezet eleje nagyon szabadon van fordítva és a *De qua etiam frequentatione* kezdetű, *quod ab omnibus exponitur*

¹ *negabat*, a mi érthetetlen. Az olasz eredetiben: *quello che la tenea in amaritudine et in tristitia*. (1540. évi velencei kiad. 195/b.)

- rend is más mint a latin eredetiben, a melynek *Oblinuerat autem a Gregorio papa III.* kezdetű és *circa hoc tale miraculum* szavakkal végződő pár sora szintén hiányzik a magyarban.)
- É 412b—415b (Nyet. X. 113_a) ennek wtanna mykoron zenth katernya azzony *gyakorta* kerneye az wr ystenth... kynek okaert, meg hozattam wala ez syralomnak wewlgeben.
- É 415b—418b (Nyet. X. 117₁₈) mykoron zent katernya azzony mykepen zokasok yo zewrzetesseknek... Es ezen mynden wdewben megh elegedyk wala amen *elct.*
- É 418b—423b (Nyet. X. 121) Senanak warosabaan wala nemely betek azzony allat... kyk ystennek czwdalatos mywelkedetyh nem esmertek wala.
- É 423b—429b (Nyet. X. 127₁₇) Egy andras newv kazdagh ember wala senaba... mynd halalygh bely faydalmath zenwede neha nehezeben neha kwnyyeben ammen.
- É 429b—430b (Nyet. X. 129₃₁) Mykoron azert ez nemes zwz kewzeel-lytene ew eltynek wegehez...
- de Eucharistia* végű pár sor helyett más részlet van a magyarban betoldva a hazugságról, mely így kezdődik: [Nyet. X. 109₃₇] *de myerth nemely yamboriatan zemelyek kewzeth... végződik pedig ekként:* [Nyet. X. 110₂₆] *zenth katernya azzonra ces nagy sok hazwksagokath kewlnek wala.*
- A (§ 10) Quum semel *feruentius*¹ Dominum orasset... propter quod reducta eram ad vitam, me consolabatur. (R 179—180, 182—183, 185, 204, 194—198, 206—207, 212, 214—216 kivonata.)
- A (§ 11) Quum virgo sancta et religiosorum... vel operimentum corporale augmentavit. (R 131—137. — A fejezet végén lévő, *Accidit et aliud magnum miraculum* kezdetű rész a magyarban hiányzik.)
- A (§ 12) In civitate Senensi fuit infirma quaedam... satiata est simul et sitibunda. (R 143—149, 154—160, 162—163 kivonata. Az Andreáról szóló rész a magyarban tetemesen meg van rövidítve.)
- A (§ 14) Item quendam Senensem Andream nomine, divitem rebus... salus illorum per illum procurata. — Utána néhány sor a fejezet elejéről, mely részlet a szent atyának halálos betegségére és kimúlására vonatkozik. (R 224—230.)
- A (§ 19) Appropinquans autem ad terminum vitae... (R 360—361, 363—364 kivonata. — A kimúlásról szóló rész a magyarban eltérő és bővebb. Utána még a latinban: *Sed et crebra miracula etc.*, a mi a magyarból hiányzik.)

3.

A Lobkowitz-codex Ferencz-rendi emlékei.

Az *Ehrenfeld-* és *Virginia-codex*² Ferencz-rendi emlékeivel szoros kapcsolatban áll a vegyes tartalmú *Lobkowitz-codex* két, egymástól külön-

¹ A magyar fordító előtt a szöveg vallomása szerint *feruentius* helyett a hasonló írású, kivált rövidítés mellett vele könnyen összetéveszthető *frequentius* lehetett, a mely miatt a *semel* egészen figyelmen kívül hagyta. Hasonló hibás olvasás és ezen alapuló fordítás több is van, nemcsak ebben, hanem más fejezetekben is.

² Emezekről l. »A Virginia-codex Ferencz-legendái« cz. értekezésemet az Akad. Értesítő XIV. (1903) 569—581. l.

választott darabja, egy nagyobb és egy kisebb, a codex 4—30. és 175—184. lapján. (Nyelveléktár XIV. 3—12. és 53—58. l.) Ezeket tehát a főntemlített nyelvelékek forrásaival együtt kell majd kiadni, minthogy csakis azok körében világíthatók meg a kellő kor- és irodalomtörténeti magyarázatokkal. Ezúttal csak annyit jegyzek meg általánosságban róluk, hogy egyéb, a Nyelveléktár érdemes kiadója által is méltott jelenségeken kívül, e daraboknak a Lobkowitz-codexben léte is a mellett szól, hogy e nyelvelékünk Ferencz-rendi (clarissa) apáczák számára készült s valószínűleg az írói, illetőleg másolói is clarissák voltak. (L. a Nyet. id. köt. Bev. XIV. s k. 1.)

Az első darab *Sz. Ferencz nagy búcsújáról*, az ú. n. Portiuncula, vagyis az S. Maria de Angelis kápolna búcsújáról szól s három fejezetre van tagolva. Erre a codex-részletre már BALLAGI ALADÁR is hivatkozik imént idézett munkája 188., 206., 281. és 321. lapján, midőn a Lobkowitz-codex néhány szavának latin eredetijét jegyzetben mellékeli. Érdemes tudósunk tölem függetlenül jött rá e forrásra, a mint viszont én is még az ő könyvének megjelente előtt foglalkoztam e szöveggel. Így vagyunk, a mint óriási szorgalommal összeállított munkájának még több helyén látom, egyéb codex-részleteket illetőleg is. De hiszen itt nem is a prioritas kérdése a fő; a tudomány érdekét az ilyen alárendelt körülmény nem érinti. Csupán félreértések elkerülése végett tartottam szükségesnek e dologról ennyit is megjegyezni.

A Lobkowitz-codexnek a Portiuncula-búcsúról szóló darabja a *Speculum Vitae B. Francisci* cz. 1504. évi velencei nyomtatvány két fejezetével, a LXXXVIII. és LXXXIX-kel érintkezik tartalmában; de minthogy codexünk szövege régibb a nyomtatványnál, bizonyára ennek valamely kézirati archetypusa alapján halad. A *Speculum Vitaeről* azóta, hogy reá vonatkozó közleményeimet »Az Ehrenfeld- és Domonkos-codex forrásairól« cz. értekezésemben megírtam, igen beható kritikai ismertetés jelent meg a Ferencz-rendi emlékiratok legkiválóbb bűvárától, SABATIER Páltól, az általa kiadott és szerkesztett *Opuscles de Critique historique* I. köt. 6. füzetében (1903). E nevezetes compilatio legrégebb ismert kiadása még mindig az 1504. évi velencei, mely magyarországi vonatkozásainál fogva különös figyelmünkre érdemes. Szerencsére ma már nem olyan nagyon ritka, mint az Ehrenfeld-codex kiadása idején (1881) Volf György még némi joggal vélhette. Ma már (az idézett értekezésben jelzettekén kívül) Akadémiánknak is van belőle egy példánya, mely Ráth György hagyatékából került ide. A *Speculum Vitae*ben összehalmozott és kétségbeejtő rendetlenségbe gabalyított, különféle eredetű iratok természetéhez képest, a fenti fejezeteknek, a melyeken codexünk említett részletei alapszanak, szintén régibb, részben még a Ferencz-rend alapítása körüli időkre érő hagyományokig nyúlik vissza a családfájuk.

A Portiuncula-búcsút illető fejezetek azokból a kúszált és egymásnak néha ellentmondó hagyományokból vannak összetákolva, a melyekből a XIV. század közepe táján *Bartholi* Ferencz *Tractatusát*¹ megszerkesz-

¹ Fr. Fran. *Bartholi* de Assisio *Tractatus de Indulgentia S. Mariae de*

tette. Az elsőt (*Lobk.-c.* 4—11. l.), mely a *Speculum Vitae* 71a—72b lapjainak felel meg, *Bernardi* Mihály teljesebb előadásában egy vatikáni kéziratból közli SABATIER a *Tractatus* kiadása Bev. LXXXII. s k. lapjain. A másodikat illetőleg (*Lobk.-c.* 11—24. l. = *Spec. Vitae* 72b—76a l.) l. u. o. CLXII. l. A harmadik (*Lobk.-c.* 24—30. l. = *Spec. Vitae* 78a—81b l.) *Bartholi* id. munkája 37. fejezetén (SABATIER kiad. 70. l.) alapszik.

Codexünk másik, *Sz. Ferenczről és Sz. Kláráról* szóló darabja (175—184. l.) a *Speculum Vitae* régibb állományából való. Két fejezet az *Actus S. Francisci et Sociorum ejus* cz. iratból, mely tudvalevőleg az *Ehrenfeld-codex* tartalmának egyik felét szolgáltatta. Az első (*Lobk.-c.* 175—181. l. = *Spec. Vitae* 139b—140b) az *Actus* 15. fejezete (SABATIER kiad. 52. l.) A második pedig (*Lobk.-c.* 181—184. l. = *Spec. Vitae* 140b—141a) annyival érdekesebb, mivel az *Actus* azon darabjaiból való, melyek az *Ehrenfeld-codex*ben is benn vannak. (*Actus* 42, SABATIER kiad. 135. l. = *Ehrenf.-c.* 73—74. l.) Itt tehát az *Ehrenfeld-codex*nek más nyelvelméleinkkel, így a *Virginia-* és *Simor-codex*szel párhuzamos helyei egy újjal gyarapodnak.

KATONA LAJOS.

KAZINCZY FERENCZ JEGYZETEI.

(Első közlemény.)

Kazinczy Ferencz irodalmunk egyik legkiválóbb alakja. E nevet nem pusztán sokoldalú tevékenységéért, hanem inkább tevékenységének intenzív és értékes voltaért érdemli meg.

Mint költő a leggyengébb, nem nagynevű, inkább az mint író, de a mi nagygyá, halhatatlanná teszi őt a magyar irodalomban, az irodalmi levelezése és ezekben való tevékenysége, szóval: irodalmi igaztása, mely őt már saját korában is önkénytelenül az irodalom vezérfőhívá tette. Ezen igazító tevékenységének sokat köszön költészetünk, de még többet nyelvünk.

Levélírói tevékenysége igazán bámulatra méltó. Jóformán nem múlik el nap, a melyen nem ír levelet, de sokszor egy napon többet is ír. Levelezése nagyon kiterjedt volt, mert Magyarország majdnem minden részében volt jó barátja, kivel eszmét cserélt, kivel megbeszélte az irodalmi újdonságokat, híreket, de megbeszélte a kor politikai eseményeit is. Ezért egy cseppet sem nagyítás az az állítás, hogy levelezése azon korban (körülbelül 1826-ig), ama szomorú korban, a mikor folyóirat egyáltalán nem keletkezhetett magyar földön, folyóiratot pótolta. Ha a

Portiuncula. Nunc primum integre edidit PAUL SABATIER. Paris, Fischbacher, 1900. L. különösen a Bev. CLXI. és a fenti fejezetekről a LXXIX—LXXXIX. l.